

Het wonder in de onttoverde samenleving

*Jos Becker**

Summary

Even in our modern society people seem to be fascinated by miracles. Miracles are the subject matter of popular television shows. Quite a number of books, inspired by C.G. Jung, aim at assisting people in recognizing miracles and in integrating these in their personal lives. Furthermore the number of people, willing to accept miracles for real, is growing: in 1991 31% of the Dutch thought miracles a possibility, in 2002 43% showed this opinion. How is this possible in a society seemingly devoid of magic? This is possible because magic is not banished from all levels in society to the same degree. According to Weber modernization on the institutional level was more complete than on the level of personal thought. This is borne out by research on the acceptance of modern science. In the year 2000 for instance 35% of the Dutch declared that too much trust was put in science and not enough in intuition and faith.

1. Inleiding

Wonderen zijn onverwachte, onverklaarbare of verbazingwekkende gebeurtenissen, die men toeschrijft aan een positieve ingreep van Hogerhand (Stoffels 2002, 3-4). Tegenwoordig geloven de mensen daar niet meer aan, tenminste, dat dachten we. Het ziet er echter naar uit dat het wondergeloof een renaissance doormaakt. Wonderen zijn tegenwoordig het onderwerp van tv-programma's en er worden boeken over gepubliceerd. Uit enquêtes blijkt dat veel Nederlanders wonderen voor mogelijk houden. Hun aantal neemt bovendien toe. Dat deze herleving optreedt in een generationaliseerde, in de termen van Max Weber 'onttoverde samenleving', wekt verbazing.¹ Nederland is een modern land en toch gelooft een aanzienlijk deel van de bevolking aan wonderen. Hoe is dat nu mogelijk? Nadat wij enige manifestaties van het hedendaagse geloof aan wonderen hebben besproken, zullen wij deze vraag proberen te beantwoorden.

* Jos Becker (1944) was tot zijn pensionering op 1 december 2005 werkzaam als socioloog en onderzoeker bij het Sociaal en Cultureel Planbureau. Hij publiceerde over arbeidsmarktproblemen, culturele veranderingen, chiliastische bewegingen en secularisatie.

2. De televisie: wonderen bestaan!

De Nederlandse televisie, commercieel en niet-commercieel, biedt nogal wat programma's aan over ons onderwerp. De KRO zendt het programma *Wonderen bestaan* uit. Het medium Char legt regelmatig contact met de doden. De camera volgt zieken op hun rondreis langs de gebedsgenezers in verschillende landen. Een 'babyfluisteraar' onderhoudt telepathisch contact met zuigelingen. Er wordt een competitie gehouden tussen paranormaal begaafden om te zien wie het 'zesde zintuig' in de belangrijkste mate bezit. De hoofdpersonen van enkele *crimeseries* zijn in het bezit van de voor het speurwerk nuttige eigenschap van helderziendheid. Dit is nog maar een greep uit de programma's die de laatste tijd werden uitgezonden of nog steeds zijn te zien.

Over één van de uitzendingen is vrij veel bekend. Sinds het voorjaar van 2003 nodigt de KRO mensen uit om te vertellen over wonderen die zij hebben meegemaakt. De verhalen vormen de basis van het reeds genoemde programma *Wonderen bestaan*. Er is meer informatie over dit programma beschikbaar dan alleen aan de uitzendingen valt te ontleen. Anne-Marie Korte heeft een analyse gemaakt van 1500 persoonlijke verhalen, die aan de omroep werden gestuurd (Korte 2005).² Daarnaast zijn er onder auspiciën van de KRO selecties uit de belevenissen gepubliceerd (Weisbrod 2004; Weisbrod 2005). Voorgevoelens komen uit. Verloren voorwerpen met een sterke gevoelswaarde, zoals een trouwring, worden na vele jaren teruggevonden. Iemand is te laat voor een afspraak en blijft zodoende buiten een ernstig verkeersongeval. Op een Afrikaanse landweg duikt plotseling een genezer op, die een gewonde toerist helpt. Een hond voelt dat zijn baas vele kilometers verderop een ernstig ongeval is overkomen. Sommige wonderverhalen zijn wel erg merkwaardig. Een vrouw overlijdt voordat zij het nieuwe huis van haar dochter heeft kunnen zien. Kort na dit sterfgeval strijkt er een kraai neer op de stoep. De vogel hipt door een openstaande deur naar binnen, verkent het hele huis en vliegt weg om nooit meer terug te keren. Dit is een buitengewone gebeurtenis, want kraaien komen zelden of nooit huizen binnen. De dochter herinnert zich bovendien dat haar moeder in de familiekring wel eens plagend 'kraai' genoemd werd. De cirkel is rond, het wonder is geboren (Weisbrod 2005, 54-57)!

De inzenders hebben gereageerd op het begrip 'wonder', zodat het aanemelijk is dat hun verhalen verwijzen naar de betekenis, die zij aan dit begrip toekennen. De verhalen hebben betrekking op redding uit gevaar (20%), op een bijzonder teken, leiding of aanwijzing voor de oplossing van een levensprobleem (15%), op contact met een overledene (15%), op een correcte voorspelling (10%) en op een wonderbaarlijke genezing (10%). De rest (30%) heeft betrekking op onder meer het onverwacht terugvinden van

een persoon of voorwerp, op de vervulling van een dringende wens of op een wonder dat men zelf heeft verricht (Korte 2005, 403).

De context van het verhaal is meestal niet van christelijke aard. Slechts in een minderheid van de gevallen (16%) plaatsten de vertellers hun belevenis in een traditioneel religieuze context, waarbij zij beelden aan de kerk en aan het christelijk geloof ontleenden. In 20% van de verhalen verwees de inzender naar een onverklaarbare samenloop van omstandigheden, waarbij hij zei dat er 'meer in het spel moet zijn', zonder dat hij het meerdere nader kon omschrijven. Het grootste deel van de wonderen (64%) zouden volgens de onderzoekster een uiting van 'eigentijds geloven' zijn. Het ging de mensen om de gewone werkelijkheid, 'waarbinnen iets anders of bijzonders oplicht, dat voorbij deze werkelijkheid wijst en ook zo benoemd wordt' (Korte 2005, 403). Veel van de vertellers vonden hun belevissen zo buitengewoon, dat zij niet van toeval wilden spreken. Een inzender beschouwde het wonder dat hem overkwam zelfs als 'de overtreffende trap van het toeval'.

Wonderen zijn natuurlijk gunstig voor de mens, anders zouden zij geen wonderen zijn. Het valt toch op dat de mensen uit het geloof aan een hogere macht geen conclusie trekken over een noodlot of voorzienigheid, die hun schade kunnen toebrengen. Het idee dat hogere machten ook een duistere kant kennen, de mens op de proef stellen en de oorzaak van tragische gebeurtenissen kunnen zijn, leeft niet onder de mensen. Anne-Marie Korte beschouwt het wondergeloof onder meer als een protest tegen maakbaarheid van de samenleving (Korte 2005, 400-401). Zo zou je het wonder kunnen zien. De mensen zijn echter niet altijd afkerig van maakbaarheid. Als zij ziek zijn, gaan zij naar de dokter, zij verzekeren zich tegen ongevallen en zij wenden zich tot de overheid voor een schadevergoeding in het geval van een calamiteit. Zo maakbaar is de samenleving nu ook wel weer. De mensen plukken graag de vruchten van de moderniteit, maar velen verlangen daarnaast naar iets anders dat hen in verbazing brengt of hen tenminste amuseert en dat hun overgebleven wensen vervult. In dat geval verlangen zij naar een bovennatuurlijke instantie, hoe vaag omschreven ook, die over hen waakt. Het gaat hen om *wishfulfilment* in zijn meest simpele vorm. Zo gezien is het 'eigentijdse geloven' niet van oppervlakkigheid en naïviteit vrij te pleiten.

3. Boeken: onderken het wonder!

Niet alleen de televisie besteedt aandacht aan wonderen: er verschijnen ook boeken over. Een deel van de publicaties sluit aan bij de christelijke traditie, voorzover deze Gods leiding in het dagelijks leven benadrukt. Een gebed wordt verhoord, en hoewel dat niet altijd het geval is, toch menigmaal door

tussenkomst van engelen (Anderson 1999; Gouldner 2004). Er is op dit gebied zelfs een lijvig cursusboek verschenen, dat door een hemelse stem zou zijn gedictieerd (*Foundation for inner peace* 1999).

Veel van de recente publicaties handelen echter over het thema dat ook al in het tv-programma *Wonderen bestaan* aan de orde kwam: de interpretatie van ogenschijnlijke toevalligheden als zinvol voor het persoonlijk leven. De titels zijn veelzeggend: *Zinvol toeval*, *Onverwachte wonderen*, *De zin van het toeval* en *Toeval bestaat niet* (Frank 2000; De Kloet 2000; Richo 2000; Mardorf 2000; Hopke 2000; Klein 2004; Seifert 2002). De auteurs verwijzen vrijwel allemaal naar het werk van Carl Gustav Jung (Jung 2000). Jung was net als na hem de inzenders van *Wonderen bestaan* getroffen door coïncidenties in het dagelijks leven (Jung 2000). De droom over iets dat ver weg werkelijk aan het gebeuren is, de vriend die opbelt op het moment dat men aan hem denkt en het missen van een trein, waar later een ongeluk mee gebeurt, zijn vaak niet causaal te verklaren, maar hebben wel betekenis voor de mensen. Een van Jungs gevalsbeschrijvingen is bekend geworden. Een cliënte rapporteerde een droom, waarin een kever voorkwam, die volgens de therapeut een Egyptische scarabee moest zijn. Terwijl zij aan het vertellen was, vloog er een goudkleurige kever tegen het raam van de spreekkamer. Dit was op zichzelf al een merkwaardige toevalligheid. Daar kwam echter bij dat de vrouw geen kennis van de Egyptische cultuur had en dat het vanaf dat moment beter met haar ging.

Jung postuleerde uiteindelijk het bestaan van een stroom van levenskracht, die alles doortrekt en zo bijdraagt tot de eenheid van het bestaande (de *Unus Mundus*). Dat betekende dat verschijnselen, die niet in een volgtijdelijke relatie tot elkaar stonden, maar alleen ongeveer gelijktijdig optraden, toch met elkaar te maken konden hebben. Deze coïncidenties traden niet zo maar op. Voor de goede verstaander waren het tekens, die het leven zin gaven en aanwijzingen vormden bij het nemen van moeilijke beslissingen. De 'wereldziel' hielp de mens verder op zijn levensweg. Jung noemde deze tekens synchroniciteiten om hen te onderscheiden van betekenisloos toeval en van volgtijdelijke ketens van gebeurtenissen, die wel op de gebruikelijke manier causaal verklaard konden worden. Hij beschouwde zijn visie dan ook als een aanvulling op de westerse wetenschappen en niet als een vervanging daarvan. Jung zette zijn stellingen kracht bij met een verwijzing naar de levensbeschouwing van belangrijke niet-westerse culturen, vooral de Chinese Tao en het orakelboek, de *I Ching*. Daarnaast zocht hij in samenwerking met de Nobelprijswinnaar Pauli aansluiting bij de moderne theoretische natuurkunde.

Hoe kan het individu nu weten of hij echt met een synchroniciteit te maken heeft? Dat maakt de mens zelf uit, waarbij hij een beroep doet op het collectief onderbewuste, waarin belangrijke symbolen zijn opgeslagen. De

Unus Mundus werkt vooral via deze symbolen in op de mens, die ze zelf moet duiden. Volgens Jung is een coïncidentie dan ook zinvol te noemen als het individu een hem bekend symbool in de gebeurtenissen ontwaart en de gebeurtenis diepe emotie bij hem opwekt. De invloed van het begrip synchroniciteit is groot geweest. Vrijwel alle publicaties, die wij eerder opsomden, maken er gebruik van. In het verlengde van de stelling dat de mens zelf kan bepalen wat een wonder is en wat niet, zijn de boeken sterk gericht op zelfhulp. Soms speelt de onderkenning van het wonder een rol in de psychotherapie. De publicaties zijn dan wel geen receptenboeken met concrete aanwijzingen, maar reeksen van vaak summiere gevalsbeschrijvingen moeten de lezer toch helpen om coïncidenties te interpreteren. Zo te zien, ons overzicht is niet compleet, zijn deze publicaties in Nederland vooral na ongeveer 1995 verschenen. Onderzoek naar meningen doet vermoeden dat het geloof in het wonder in die periode onder de Nederlanders is toegenomen.

4. Het onderzoek naar meningen

De cijfers van tabel 1 zijn afkomstig uit het project *Culturele Veranderingen in Nederland* van het Sociaal en Cultureel Planbureau en uit het *International Social Survey Project*, waaraan Nederland deelneemt. De ondervraagden gaven antwoord op de vraag 'Denkt u dat religieuze wonderen mogelijk zijn?' met als antwoordmogelijkheden 'zeker wel', 'waarschijnlijk wel', 'waarschijnlijk niet', 'zeker niet' en 'weet niet'. In de tabel zijn de percentages bij de eerste twee antwoordmogelijkheden gesommeerd. De gegevens zijn niet langer recent, het laatste jaar van onderzoek is 2002. Zij werden al eerder gepubliceerd, zodat het commentaar kort kan blijven (Becker 2006, 17-21; Becker en de Hart 2006, 63-79).

De acceptatie neemt onder de gehele bevolking toe. In 1991 vond 31% van de Nederlanders dat wonderen zeker of waarschijnlijk konden voorkomen. Dat is op het oog al vrij veel. In 2002 was de aanhang voor het idee echter nog hoger geworden: 43% antwoordde bevestigend. De jongeren haalden de ouderen in. In 2002 geloofden iets meer 16-30-jarigen dan ouderen in het wonder, 49% vergeleken met 41%. Daar ging een ontwikkeling aan vooraf, waarbij de acceptatie onder de jongeren snel steeg. Onder de 16-30-jarigen nam de aanhang voor het wonder toe van 29% in 1991 tot 49% in 2002. Onder de oudste onderscheiden leeftijdsgroep was de toename gering of zelfs afwezig: in 1991 onderschreef 37% de mogelijkheid van een wonder, in 2004 deed 41% dat. Zelfs de buitenkerkelijken gingen meer aan het wonder geloven: de aanhang onder deze categorie steeg van 15% naar 31%, een verdubbeling in ruim tien jaar! Vooral dit resultaat doet vermoeden dat de

ondervraagden niet al te veel belang hebben gehecht aan de aanduiding 'religieus', maar vooral op het begrip wonder hebben gereageerd.

Volgens de resultaten van Anne-Marie Korte overwogen de ouderen onder de inzenders van wonderverhalen. De jongeren geloofden dus wat meer aan wonderen dan de ouderen, maar vooral de ouderen zochten contact met de KRO. Het is de vraag of dit veel betekent.

Tabel 1 Religieuze wonderen zijn zeker of waarschijnlijk mogelijk, 1991-2004 (in percentages en in relatieve veranderingen)

	1991	1998	2002
Alle Nederlanders	31	40	43
Buitenkerkelijken	15	24	31
Kerkleden	53	64	67
Alle Nederlanders			
16-30 jaar	29	43	49
31-50 jaar	29	38	41
51 jaar en ouder	37	40	41

Bron: SCP (*International Social Survey Project '91-'98; Culturele Veranderingen in Nederland 2002*)

De inhoud van een aantal tv-programma's en het onderzoek naar meningen wijzen uit, zo moge uit het voorgaande blijken, dat vele Nederlanders belangstelling hebben voor wonderen en dat zij op grond van een al dan niet religieuze inspiratie denken dat deze kunnen optreden. De acceptatie is de afgelopen jaren bovendien toegenomen.

5. Het wonder in de onttoverde maatschappij

Hoe is het mogelijk dat zo velen wonderen accepteren in een samenleving die beheerst wordt door wetenschap en techniek en waarin rationeel denken hoog staat aangeschreven? Dat is mogelijk doordat rationaliteit niet in elk niveau van de samenleving even sterk is doorgedrongen. De instituties met hun procedures, regels en sancties bepalen het beeld van onze samenleving in hoge mate. Hetzelfde geldt voor de technologie. Zij zijn het eerste dat de beschouwer opvalt. Naar de mentaliteit van de bevolking moet menigmaal gespecialiseerd onderzoek worden gedaan. Juist op het niveau van de instituties heeft rationalisering plaats gevonden. Wij zullen deze stelling adstrueren met enkele opmerkingen over het werk van Max Weber, die het begrip 'ont-

tovering' zijn bekendheid gaf. Daarnaast putten wij informatie uit een onderzoek naar het beeld van de wetenschap onder de Nederlanders.

Rationaliteit had volgens Weber betrekking op systematisering van het handelen en op de beheersing van de resultaten daarvan binnen belangrijke maatschappelijke terreinen, zoals economie, bestuur, politiek en recht. Het streven was kenmerkend voor de westerse wereld. Het mondde uit in een wereldbeeld dat ontdaan was van alle geheimzinnige en onberekenbare krachten. Dit wereldbeeld was niet langer magisch, maar mocht 'onttoverd' genoemd worden. Aanvankelijk had de kerk de magie uit het wereldbeeld geweerd. Daarna was deze taak overgenomen door de westerse wetenschap, die op haar beurt tot de aantasting van de religie had bijgedragen (Weber 1988a, 94-95; Weber 1988b, 593-594).

De economie werd op kapitalistische leest geschoeid. Het ging daarbij niet om ongebreidelde winzucht, die van alle tijden is, maar om het streven het gewin ook voor de toekomst veilig te stellen, met andere woorden het ging om voortdurende rentabiliteit. De staat en het bestuur waren bedrijven met gestandaardiseerde procedures, die men moest kunnen begrijpen en die in vergelijkbare gevallen dezelfde resultaten opleverden. Het recht bestond uit formele, algemeen geldige en abstracte regels, die een helder en consistent geheel moesten vormen. De wetenschap gebruikte vaststaande procedures en zij was waardenvrij geworden, doordat zij geen beroep deed op God of moraal (Weber 1972, 29-30, 43, 125-130, 551-579; Weber 1988a, 3-4). Weber had het hier over het karakter van belangrijke instituties en niet zo zeer over de mentaliteit van de mensen. Ook daar vatte de rationaliteit post, maar Weber begreep dat de volledige erkenning van deze waarde voor een groot aantal individuen te veel was gevraagd. De groei van de rationaliteit ging gepaard met problemen op het terrein van de zingeving. In de onttoverde wereld is de ethiek vooral beroepsethiek en die was niet voor iedereen geldig (Weber 1988a, 204; Weber 1972, 176). Daarnaast schreef Weber over de 'plaatsvervangende religies'. Utopieën en diverse profeten streefden ernaar de wereld opnieuw te betoveren. Wetenschappelijke opvattingen, zoals de evolutieleer, konden zelf het karakter van een religie aannemen (Weber 1988a, 555; Dassen, 240-244).

Het institutionele raamwerk van onze samenleving is dus in hoge mate onttoverd. De individuen sluiten zich daar wel bij aan, maar niet volledig. Velen laten ruimte voor het irrationele. Onderzoek naar de beeldvorming rond de wetenschap laat daar iets van zien.

Ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van de Nederlandse Organisatie voor Wetenschappelijk Onderzoek (NWO) werd in 2000 het onderzoek *Beeld van de Wetenschap* gehouden (Becker en Schnabel 2000; Becker en Van Rooijen 2001). In het kader van dit onderzoek werd een representatieve steekproef uit de bevolking met open en gesloten vragen ondervraagd. Daar-

naast werd vrijwel dezelfde lijst voorgelegd aan afzonderlijke steekproeven van wetenschapsjournalisten, beleidsadviseurs bij de Ministeries en leden van de Tweede Kamer.

De Nederlanders dachten bij het woord wetenschap vooral aan de empirische wetenschap, aan het doen van onderzoek, vooral universitair onderzoek en aan disciplines als scheikunde en medicijnen. Verder vonden de mensen van een aantal onderwerpen de wetenschap het interessantst. De wetenschap werd zelfs nog iets belangwekkender gevonden dan sport. Tot zover wezen de resultaten op acceptatie van de rationele denkwijze. Verschillende indicatoren gaven echter aan dat de mensen toch niet goed wisten wat wetenschap eigenlijk was. Zo beschouwde 42% van de respondenten de astrologie als een wetenschap. Het zou mogelijk kunnen zijn dat de ondervraagden astrologie met astronomie hebben verward. In eerder onderzoek werd de astrologie echter van een uitleg voorzien (de horoscoop) en ook toen bleek dat zij onder alternatieve denkbeelden een hoge status had (Becker, De Hart en Mens 1997, 133). Het percentage van 42 was tussen haakjes bijna even hoog als dat voor de sociologie! De kennis van wetenschappelijke procedures was gering. Het streven naar een economische verklaring met zo weinig mogelijk vooronderstellingen, herhaalbaarheid van het onderzoek, toetsbaarheid van uitspraken of het gecontroleerde experiment zeiden de mensen weinig. Die kennis is eerder te vinden bij de wetenschapsjournalisten, beleidsadviseurs en politici dan bij het grote publiek. Het gebrek aan inzicht in procedures maakt het mogelijk dat velen de wetenschap heel mooi en eerbiedwekkend vinden, graag aannemen wat haar beoefenaren zeggen, maar tegelijkertijd in irrationele zaken kunnen geloven.

De reacties op enkele stellingen geven wellicht meer inzicht in de opvattingen. De resultaten van de bevolking als geheel zijn daarbij vergeleken met die van de wetenschapsjournalisten, de adviseurs en de politici (tabel 2). Ondanks het prestige dat de wetenschap onder het grote publiek genoot, gaven de mensen toch blijk van reserve. Van de vier groepen onderschreven alle Nederlanders de stelling dat de wetenschap vooral gunstige gevolgen had het minst vaak ('De wetenschap doet meer goed dan kwaad'). Zij waren er ook het minst van overtuigd dat wetenschappelijke kennis *ongevaarlijk* is. Het statement 'Wij vertrouwen te veel op de wetenschap en te weinig op emoties en geloof' is de belangrijkste van de drie uitspraken uit de tabel, omdat het inhoudelijk vrij goed aansluit bij het geloof in wonderen. Van alle Nederlanders onderschreef 35% deze mening. Dit percentage ligt in dezelfde orde van grootte als de ruim 40%, die rond het jaar 2000 wonderen mogelijk achtten. De opvatting komt ook voor onder de journalisten en de adviseurs, maar belangrijk minder dan onder het publiek in het algemeen. Het standpunt van de politici valt op. Hun meningen sluiten meer aan bij die van de bevolking dan de opvattingen van de andere twee speciale groepen van on-

dervraagden. De kamerleden vormden een betere afspiegeling van de bevolking dan de andere twee categorieën van specialisten.

Het onderzoek *Beeld van de Wetenschap* laat zien dat ook in een onttoverde samenleving het accuraat begrip van de wetenschap vooral aanwezig is bij de in instituties werkzame specialisten. Opvattingen en kennis van de bevolking zijn veel vager omlijnd. De verwaarlozing van dit onderscheid in maatschappelijke niveaus leidt tot verbazing over de aanhang voor het wonder.

Tabel 2 Enkele opvattingen over de wetenschap onder alle Nederlanders, wetenschapsjournalisten, beleidsadviseurs en politici, 2000 (in procenten)

	Allen	Journalisten	Adviseurs	Politici
Wetenschap doet meer goed dan kwaad	63	89	91	77
De macht van wetenschappelijke kennis is ongevaarlijk	23	59	56	36
Levensbeschouwing en emoties zijn ook belangrijk	35	16	18	39

Becker en Schnabel 2000, 22

6. Slotbeschouwing

Het wonder staat in de belangstelling. Talrijke tv-programma's handelen over wonderen en over gerelateerde verschijnselen. Uit enquêtes blijkt dat een hoog percentage van de Nederlanders met de mogelijkheid van een wonder rekening willen houden. Deze gezindheid is sinds het begin van de jaren negentig zelfs zo sterk toegenomen dat in 2002 bijna de helft van de ondervraagden (43%) op de een of andere manier in wonderen geloofde. Het geloof in wonderen nam vooral onder de jongeren toe. Onder de buitenkerkelijken steeg de aanhang eveneens. Het huidige cultuurklimaat is vatbaar voor het wonder.

Bij wonderen gaat het om een voor het individu gunstige samenloop van omstandigheden. De mens wordt uit een gevaar gered, hij krijgt een aanwijzing voor de oplossing van een levensprobleem, hij heeft contact met een overledene, hij vindt een voor hem belangrijk verloren voorwerp terug of hij wordt op onverklaarbare wijze genezen van een kwaal. Volgens de gangbare wetenschappelijke opvatting zijn dit toevalligheden. Veel mensen beschou-

wen de gebeurtenissen echter als zinvol toeval of synchroniciteit, die een hogere macht ten gunste van hen tot stand brengt.

Deze overtuiging staat in tegenstelling tot het beeld van de onttoverde samenleving, waaruit de magie verbannen is. Het gaat hier echter om een schijntegenstelling, die ontstaat doordat het begrip onttovering wordt toegepast zonder rekening te houden met het niveau van de samenleving, waarop de ontwikkelingen plaats zouden moeten vinden. Instituties, zoals de economie, het recht en het bestuur zijn generationaliseerd. De opvattingen van de bevolking zijn dat echter veel minder. Reeds Weber hield hier rekening mee, getuige zijn aandacht voor 'plaatsvervangende religies', utopieën en profeten. Het institutionele raamwerk van de samenleving is generationaliseerd en onttoverd, maar dat alle mensen op overeenkomstige wijze denken, is dus helemaal niet gezegd.

Is het wondergeloof nu een voorbode van een cultuuromslag? Wij denken van niet. Het is onvoorstelbaar dat de verworvenheden van de rationalisering werkelijk worden ingeruild voor de onzekerheid van het wonder. Dat gebeurt in elk geval niet binnen de instituties. Het kan bijvoorbeeld wel zijn dat een verzekeringsmaatschappij om het personeel te motiveren een cursus aanbiedt, die gebaseerd is op de beginselen van de New Age. Dat gebeurt vaak genoeg (Aupers 2005). Als het echter om de opstelling van een polis aankomt, kijkt men naar sterftetafels en gebruikt men de kansrekening. De directie laat de offerte echt niet 'uitpendelen'.

Het is begrijpelijk dat het wonder aantrekkingskracht op mensen uitoefent. Het vervult wensen, waaraan in een generationaliseerde wereld niet kan worden voldaan. Verder is het wonder een democratisch verschijnsel. Het wonder kan iedereen overkomen en de mensen mogen zelf uitmaken of de coïncidentie zin heeft of niet. Het heeft bovendien een fraaie stamboom: een beroemde psychiater, Chinese wijsheid, misschien zelfs de moderne natuurkunde. Alle aantrekkelijkheid ten spijt blijft men toch de vruchten van de rationalisering plukken. Als men ziek is gaat men naar de dokter. De mensen bezoeken misschien ook de alternatieve genezer, maar zij vertrouwen niet exclusief op zijn gaven. Als dat wel gebeurt en de behandeling mislukt, zoals in het geval van Sylvia Millicam, kan er zelfs een sterk afkeurende reactie optreden. Men verzekert zich tegen risico's. Als men door een calamiteit schade heeft geleden, probeert men die op de overheid te verhalen. Het publiek combineert reguliere en alternatieve visies. Iets daarvan blijkt uit de mening die mensen over wetenschap hebben. Zij respecteren die wel, maar emoties en geloof moeten ook hun kans hebben. Het wonder bestaat dus naast de rationaliteit, maar vervangt deze niet.

Tenslotte is de aandacht voor specifieke alternatieve verschijnselen menigmaal van voorbijgaande aard. De *Celestijnse belofte* maakte nog niet zo lang geleden opgang, maar tegenwoordig horen wij er weinig meer van. De

eerste werk- en studieboeken over de *Da Vinci Code* liggen al bij De Slegte. Zeker, de aandacht voor het wonder in populaire televisieshows doet vermoeden dat het hier ook en misschien wel voornamelijk om *entertainment* gaat. Amusementsformules hebben een kort leven, er is steeds iets anders nodig om het publiek te amuseren. Als de formule is uitgediend, zal het wondergeloof wegzakken in de brede stroom van alternatieve of magische denkbeelden, die ook bij het publiek van de onttoverde samenleving aanwezig is. Waarschijnlijk is deze stroming minder sterk dan in vroeger eeuwen. Zij verdwijnt echter niet geheel. Er komen steeds andere onderwerpen bovendrijven. Het is daarom niet uitgesloten dat wij over enige jaren een artikel schrijven over iets anders.

Literatuur

- Anderson, Joan Wester (1999). *Waar wonderen gebeuren. Ontmoetingen met hemelse wezens*. Deventer: Ankh-Hermes.
- Aupers, Stef (2005). 'We are all Gods'. New Age in the Netherlands, 1960-2000, in Erik Sengers (ed). *The Dutch and their Gods. Secularization and transformation of religion in the Netherlands since 1950*. Hilversum: Verloren.
- Becker, Jos (2006). Nederland en de secularisatie. Enige trends in gegevens met betrekking tot levensbeschouwing, in *Religie en samenleving* 1(2006) 5-25.
- Becker, J.W., J. de Hart & J. Mens (1997). *Secularisatie en alternatieve zingeving in Nederland*. Rijswijk: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Becker, Jos & Joep de Hart m.m.v. Linda Arnts (2006). *Godsdienstige veranderingen in Nederland. Verschuivingen in de binding met kerken en de christelijke traditie*. Den Haag: Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Becker, Jos & Paul Schnabel (2000). *Het beeld van de wetenschap. Een onderzoek van het Sociaal en Cultureel Planbureau ter gelegenheid van het 50-jarig bestaan van NWO*. Den Haag: NWO.
- Becker, J.W. & P.M. van Rooijen (2001). *Het beeld van de wetenschap in Nederland*. Den Haag: NWO/Sociaal en Cultureel Planbureau.
- Dassen, Patrick (1999). *De onttovering van de wereld. Max Weber en het probleem van de moderniteit in Duitsland, 1890-1920*. Amsterdam: Van Oorschot.
- Foundation for inner peace (1999). *Een cursus in wonderen. Tekstboek, werkboek, handboek voor leraren*. Deventer: Ankh-Hermes (4de druk).
- Gouldner, Albert Clayton (2004). *Wonderen bestaan. Leren luisteren naar de fluisteringen van het leven*. Amsterdam: Forum.
- Hopke, Robert H. (1998). *De zin van het toeval. Synchroniciteit als middel tot zelfinzicht. Een gids voor het begrijpen en benutten van schijnbaar toevallige omstandigheden*. Utrecht: Bruna.
- Joseph, Frank (2000). *Zinvol toeval. Synchroniciteit in het dagelijks leven*. Amsterdam: Bres.

- Jung, Carl Gustav (2000). *Synchroniciteit. Een beginsel van acausale verbondenheid*. Rotterdam: Lemniscaat (3de druk, oorspronkelijk 1952).
- Klein, Stefan (2004). *Puur toeval. Hoe je het lot naar je hand kunt zetten*. Amsterdam: Ambo.
- De Kloet, Ruut (2000). *Toeval bestaat niet*. Amsterdam: Muntinga.
- Korte, Anne-Marie (2005). Verbeelding van het wonder(lijke) in hedendaagse wonderverhalen, in *Tijdschrift voor Theologie* 45 (2005) 397-413.
- Mardorf, Elisabeth (1999). *Dat kan geen toeval zijn! Verrassende ontmoetingen en gebeurtenissen*. Deventer: Ankh-Hermes.
- Peat, F. David (1998). *Synchroniciteit. Brug tussen geest en materie*. Rotterdam: Lemniscaat.
- Richo, David (2000). *Onverwachte wonderen. Synchroniciteit als geschenk*. Deventer: Ankh-Hermes.
- Seifert, Angela en Theodor (2002). *Toeval bestaat niet. Over synchroniciteit en zinvol toeval*. Baarn: Ten Have.
- Stoffels, H.C. (2002). *Geen wonder?! Geloven in een postmoderne samenleving*. Amsterdam: Vrije Universiteit.
- Weber, Max (1988a). *Gesammelte Aufsätze zur Religionssoziologie*, I, hrsg von Marianne Weber. Tübingen.
- Weber, Max (1988b). *Gesammelte Aufsätze zur Wissenschaftslehre*, hrsg von J. Winkelmann. Tübingen.
- Weber, Max (1972). *Wirtschaft und Gesellschaft*, hrsg. von J. Winkelmann. Tübingen.
- Weisbrod, Ella (2004). *Wonderen bestaan*. Kampen: Kok.
- Weisbrod, Ella (2005). *Wonderen bestaan. Bijzondere verhalen van gewone mensen*. Kampen: Ten Have.

Noten

¹ Weber heeft het begrip 'onttovering' overigens slechts achtmaal in zijn werk genoemd. De betekenis moet vooral uit de context worden afgeleid (Dassen 1999, 194).

² De website van het programma is www.kro.nl/wonderenbestaan.